

DEMOGRAFSKI TRENDОВИ U GRADOVIMA SLAVONIJE

Sažetak

Demografski trendovi u gradovima istočne Hrvatske jasno ocrtavaju uzročno-posljedične veze ekonomskog razvoja i društvenih promjena. U radu se analizira kretanje broja gradskoga stanovništva istočne Hrvatske i odabranih demografskih obilježja. Osnovna pretpostavka istraživanja jest kako su gradovi nakon procesa deagrarizacije i ubrzane industrijalizacije naglo preuzeli cjelokupni razvojni fokus. Rezultati pokazuju negativne posljedice takvog ekonomskog modela razvoja koji se u demografskome smislu očituje kroz iseljavanje i ukupnu depopulaciju. Ipak, postoje znatne razlike u uspjehu tog modela među gradovima, što uvjetuje različita demografska kretanja i u njihovim okruženjima – selima i županijama. Rad se fokusira na vremensku seriju od 1971. do 2011. te na recentno iseljavanje.

Ključne riječi: gradsko stanovništvo, seosko stanovništvo, deagrarizacija, industrijalizacija, iseljavanje

Uvod

Istočnu Hrvatsku, u ovome radu definiranu kao područje pet slavonskih županija, obilježavaju dugotrajna negativna demografska kretanja. Postojeća je literatura o demografskom stanju navedenog dijela Hrvatske bogata i detaljno analizira kretanja niza demografskih varijabli. Kako bismo bolje razumjeli demografska kretanja stanovništva nekog područja, potrebno je analizirati strukturu stanovništva u sklopu širega ekonomskog i društvenog razvoja. U tom kontekstu, osnovna pretpostavka ovog rada jest povezanost između ekonomske i društvene snage gradova te demografskih kretanja na širem području – ruralnog okruženja grada, županije ili regionalne cjeline. Demografska, ali i istraživanja iz demografiji bliskih područja, ekonomije i sociologije pokazuju kako velike društvene promjene, reforme ili gospodarski uvjeti snažno utječu na demografska kretanja. Relevantna literatura kao ključno razdoblje za aktualan razvoj stanovništva navodi razdoblje između 1960. i 1980. godine. Navedeno razdoblje jest razdoblje snažne,

ali i brze industrijalizacije i deagrarizacije. Takav model ekonomskog razvoja ima za posljedicu prelazak velikoga broja stanovnika iz primarnog (poljoprivrednog i srodnog sektora) u sekundarni sektor te prebacivanje razvojnog i gospodarskog fokusa sa sela na industrijske sredine, a to su najčešće gradovi. Neravnoteža na tržištu rada zbog procesa brze industrijalizacije i deagrarizacije može rezultirati proizvodnjom »viška stanovništva« iz sektora poljoprivrede, odnosno ruralnog područja.

Uspjeh modela industrijalizacije na određenom području u dugom roku bit će jedan od glavnih čimbenika demografskih kretanja. U sklopu istočne Hrvatske, područja s iznimno visokim udjelom poljoprivrednoga i ruralnoga stanovništva, taj je utjecaj još i bitniji. Rad se stoga bavi pitanjem uspjeha modela industrijalizacije s demografskoga gledišta. Premisa istraživanja glasi: grad koji je uspio zadržati svoje stanovništvo ili privući okolno te je zadržao vlastito ruralno stanovništvo jest grad s uspješnom transformacijom stanovništva iz primarnoga u sekundarni sektor. Poznato je već iz popisnih podataka i postojeće literature da je cijelo područje istočne Hrvatske u procesu ukupne depopulacije. Svrha je rada istražiti razlike među demografskim kretanjima gradova istočne Hrvatske i time posredno ocijeniti uspjeh razvojnog modela 70-ih godina 20. stoljeća.

Kretanje ukupnoga broja stanovnika i odnos grad – selo

U analizi razvoja stanovništva istočne Hrvatske nezaobilazna je povijesna dimenzija političkog i društvenog okruženja navedenog područja. Aktualni demografski procesi u nekim su oblicima nastavak ili posljedica dugotrajnih procesa započetih već u 16. i 17. stoljeću poput snažnog doseljavanja, utjecaja zadruga na demografska kretanja, *bijele kuge*, kolonizacije, problematike modernizacije i ostalih povijesnih specifičnosti navedenog dijela Hrvatske (Rogić i Čizmić, 2011; Živić, 2007.; Akrap, 2004). Postojeća literatura vrlo dobro detektira i objašnjava demografska kretanja i procese u posljednjih nekoliko stoljeća na razini Hrvatske i pojedinih općina, gradova i županija.

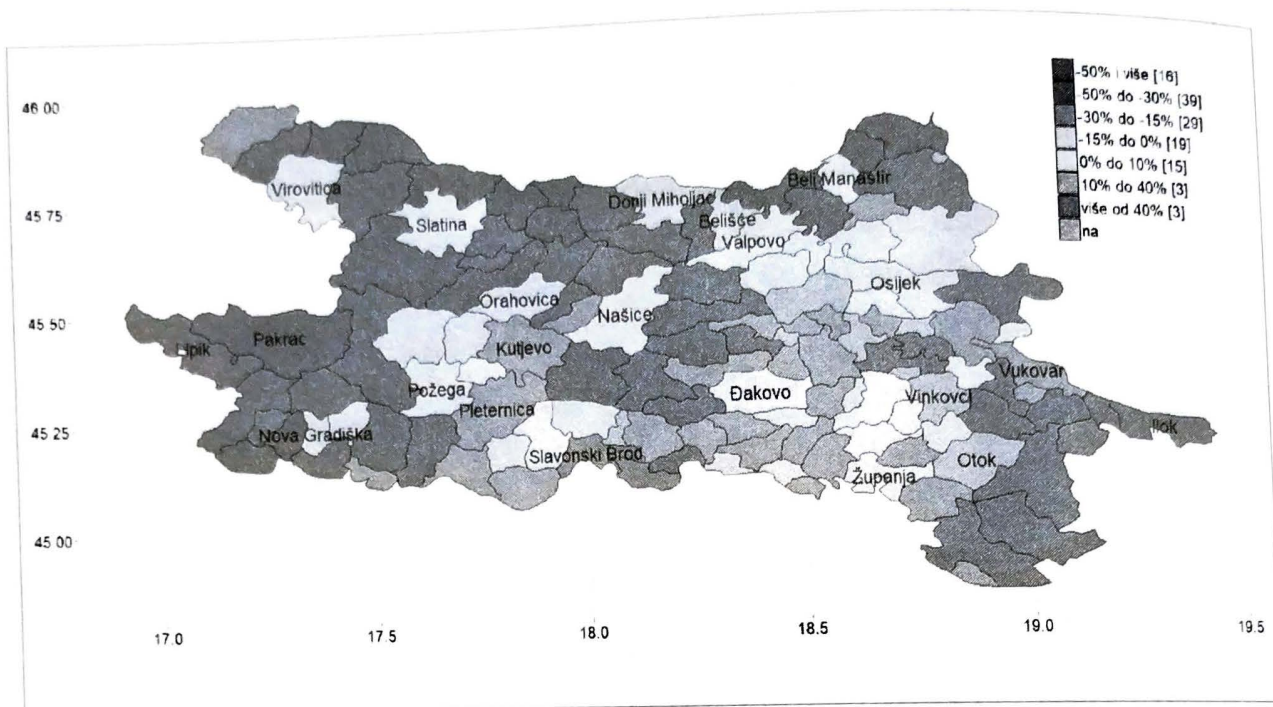
Ipak, gradovi istočne Hrvatske u dosadašnjoj su literaturi relativno slabo zastupljeni s obzirom na analizu temeljenu na županijama ili cijeloj regiji. Mogući razlog tomu jest to što do 60-ih godina prošloga gradovi i nisu bili nositelji demografskog razvoja te je poljoprivredno stanovništvo stoljećima činilo većinu, a mreža gradova slabo razvijena. No, upravo u 70-im godinama 20. stoljeća gradovi istočne Hrvatske postaju nosioci ekonomskog razvoja i velik broj stanovnika naglo napušta poljoprivredni sektor. Tako se na razini Hrvatske između popisa 1961. i 1971. broj stanovnika u Hrvatskoj zanemarivo povećao, ali broj stanov-

nika u gradskim naseljima porastao je za 33 %, a broj je seoskoga stanovništva smanjio se za 424 346 ili za 14,9 % (Akrap, 2004). Postojeća istraživanja na razini Hrvatske zaključuju kako Hrvatska nije oblikovala sustav većega broja gradova, za hrvatske populacijske uvjete, srednje veličine, koji bi razvojem izvan poljoprivrede, za nog sektora gospodarstva postupno prihvaćali stanovništvo iz svojega okruženja koje se odlijeva iz poljoprivrede. To je glavni razlog suživanja razvoja na sve manji i manji prostor i »proizvodnje viška stanovništva« u rijetko naseljenoj Hrvatskoj (Akrap, 2013.). Uz opće modernizacijske čimbenike, a za koje se često vezuje problem iseljavanja, u Hrvatskoj su od popisa 1971. godine na ukupne i strukturne promjene u razvoju stanovništva djelovali i specifični čimbenici s izraženim regionalnim razlikama. Prvi je ubrzan proces deagrarizacije i deruralizacije, koji je uvjetovao zamjetan odljev stanovništva u dvama smjerovima: prema zapadnoeuropskim zemljama (60-ih godina – zapošljavanje u inozemstvu) i odljev stanovništva prema velikim gradovima u Hrvatskoj (pogotovo između 1961. i 1981.). Drugi specifičan čimbenik za prostor istočne Hrvatske jest ratna agresija, koja je u prvoj polovici 90-ih godina prošloga stoljeća pogoršala demografsko stanje u svim dinamičkim sastavnicama i za reprodukciju stanovništva relevantnim strukturama (Wertheimer-Baletić i Akrap, 2008).

Upravo u navedenom smjeru motiv istraživanja očituje se u slaboj zastupljenosti analiza demografskih kretanja u gradovima i njihovim okolicama na ovom području, koja otkrivaju koliko je model razvoja preko brze industrijalizacije u istočnoj Hrvatskoj bio u demografskome smislu uspješan.

Istočna Hrvatska u ovome je radu definirana kao prostor pet županija kojima pripadaju u aktualnom upravnom ustroju 22 grada: Brodsko-posavska (Nova Gradiška, Slavonski Brod), Vukovarsko-srijemska (Vukovar, Vinkovci, Ilok, Žu-panja, Otok), Virovitičko-podravska (Orahovica, Slatina, Virovitica), Osječko-baranjska (Beli Manastir, Belišće, Donji Miholjac, Đakovo, Našice, Osijek, Valpo-vo) i Požeško-slavonska (Kutjevo, Lipik, Pakrac, Pleternica, Požega).

Kao referentno razdoblje poslužiti će popisi stanovništva od 1971. do 2011., i to zbog dvaju razloga. Prvi je taj što se od popisa stanovništva 1971. može govoriti o procesu industrijalizacije i vrhuncu deagrarizacije (i deruralizacije) u istočnoj Hrvatskoj. Drugi je dužina vremenske serije koja umanjuje učinak kratkotrajnih šokova i čimbenika te se na osnovi takve vremenske serije može zaključivati o razvojnim ili dugoročnim čimbenicima.

Slika 1. Porast (pad) ukupnoga broja stanovnika 1971. – 2011. po općinama i gradovima

Izvor: autorova obrada prema podacima popisa stanovništva iz 1971. i 2011.

Pokazateljima porasta ili pada ukupnoga broja stanovnika po općinama i gradovima s obzirom na popise stanovništva 2011. i 1971. prikazane na slici 1. moguće je deskriptivno izložiti nekoliko pronalazaka. Prvo, u dominantnom dijelu općina zabilježeno je smanjenje ukupnoga broja stanovnika i često s relativnim gubitcima većima od 30 %. Drugo, porast ukupnoga broja stanovnika znat se razlikuje među gradovima. Slavonski je Brod grad s najvećim relativnim porastom ukupnoga broja stanovnika u navedenom razdoblju (38 %), dok su neki, uglavnom manji gradovi, ali i Osijek (-9,2 %) te Vukovar (-28,1 %) zabilježili smanjenje ukupnoga broja stanovnika. Potpun prikaz relativnog porasta ukupnog broja stanovnika po gradovima vidjeti u prilogu, tablica 6.

Treće, nalaz koji s deskriptivne strane potvrđuje osnovnu pretpostavku rada – većina gradova nije imala dovoljno gospodarskog kapaciteta za zadržavanje ruralnog (poljoprivrednog) stanovništva nakon procesa deagrarizacije. Pozitivne su iznimke područja u okolici gradova Vinkovaca i Županje te u slabijoj mjeri okruženje Slavenskog Broda. Istraživanja o depopulaciji hrvatskog Podunavlja također dolaze do sličnih rezultata, a opet se temelje na istim čimbenicima, brzom i nekontroliranoj deagrarizaciji i deruralizaciji te pojavi i jačanju gospodarske recesije u 70-ih i 80-ih godina prošloga stoljeća (Živić, 2007.). Ostali gradovi, a pogotovo

gradovi u Virovitičko-podravskoj i Požeško-slavonskoj županiji, nisu imali dovoljno gospodarskog kapaciteta za zadržavanje ruralnog stanovništva nakon ubrzanog napuštanja poljoprivrede. Neki su od njih i sami izgubili stanovništvo.

Istraživanja koja se bave procesima deagrarizacije, urbanizacije i sličnih procesa često se dotiču pitanja centralizacije. Konkretno, postavlja se pitanje jesu li možda ruralne sredine izgubile stanovništvo zbog prelijevanja u velike gradove istočne Hrvatske. Jednostavnom statističkom analizom korelacije (u prilogu) između veličine grada i povećanja (smanjenja) ukupnoga broja stanovnika može se utvrditi kako ne postoji statistički značajna korelacija između veličine grada i porasta ukupnoga broja stanovnika do 2011. Godine. Zaključak je kako veličina grada nije utjecala na njegovo zadržavanje vlastita stanovništva ili onoga u okruženju¹. Odgovore treba tražiti u drugim čimbenicima, poput strukture i snage gospodarstva gradova te, posljedično, potražnje za radnom snagom.

Sljedeća tablica daje uvid u kretanje ukupnoga broja stanovnika na dvjema razinama: višoj razini, županijskoj, i nižoj razini – grad ili selo. Podatci se odnose na porast, odnosno pad ukupnoga broja stanovnika 2011. godine u odnosu prema 1971. godini.

Tablica 1. Relativni porast ukupnoga broja stanovnika na razini županija, gradova i sela, odnos 2011. i 1971. godine.

	županija	gradovi	sela
Virovitičko-podravska	-22,5 %	17,8 %	-34,1 %
Požeško-slavonska	-18,4 %	0,5 %	-28,1 %
Brodsko-posavska	3,2 %	30,0 %	-9,9 %
Osječko-baranjska	-7,5 %	0,2 %	-13,1 %
Vukovarsko-srijemska	-11,4 %	-7,6 %	-14,2 %

Izvor: autorova obrada, podatci popisa stanovništva 1971. i 2011.

Podatci o agregatnom kretanju ukupnoga broja stanovnika ne daju nam mogućnost neke dublje statističke analize, ali u ovom slučaju to i nije potrebno: iz podataka se jasno vidi kako su najmanje smanjenje ukupnog broja stanovnika imale županije koje su bile uspješnije u zadržavanju seoskoga stanovništva, bez ob-

¹ Vidjeti primjer najvećega grada istočne Hrvatske, Osijeka. I u samom gradu i u okruženju od 1971. ukupni se broj stanovnika smanjio.

zira na to koliko im se gradsko stanovništvo povećavalo. Primjerice, gradovi Virovitičko-podravske županije narasli su za 18 %, ali je gubitak seoskoga stanovništva bio izniman – više od trećine te je krajnji rezultat na razini županije gubitak od 22,5 % ukupnoga broja stanovnika. Iz navedenog se može zaključiti upravo ono što govore i prethodna istraživanja na razini Hrvatske – seosko stanovništvo nije odlazilo u gradove vlastite županije, nego u ostatak Hrvatske (većinom Zagreb) ili inozemstvo. Pozitivan primjer iz ovakve analize ogleda se u primjeru Brodsko-posavske županije. Iako su sela izgubila 10 % svojega stanovništva, gradovi (prije svega Slavonski Brod) narasli su za 30 %, što je bilo dovoljno da ta županija ukupno ostvari pozitivnu demografsku bilancu.

Za još iscrpniju analizu bilo bi potrebno uzeti u obzir migracije unutar istočne Hrvatske te istražiti u kojoj su mjeri gradovi, primjerice Slavonski Brod, privukli ruralno stanovništvo iz susjednih županija. Zasad takvi podatci u ovoj vremenskoj seriji nisu dostupni.

Kao dopuna pokazateljima ukupnoga kretanja stanovnika slijede pokazatelji vitalne statistike. Pokazatelji vitalne statistike pod utjecajem su svih triju osnovnih demografskih procesa, fertiliteta², mortaliteta i migracija.

Tablica 2. Kretanje broja živorođenih po gradovima od 2011. do 2016.

Grad	2011.	2012.	2013.	2014.	2015.	2016.
Orahovica	56	45	41	50	49	31
Slatina	120	114	123	112	108	110
Virovitica	215	217	222	210	198	183
Kutjevo	57	53	47	64	39	56
Lipik	58	66	55	54	56	52
Pakrac	81	82	63	65	72	72
Pleternica	96	114	98	106	109	87
Požega	223	226	235	217	202	180

² Više o teoretskim i empirijskim saznanjima o temeljnim čimbenicima osnovnih demografskih procesa u radovima Anđelko Akrap, Ivan Čipin, *Zaposlenost žena i fertilitet u Hrvatskoj*, Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti, Zagreb, 2011.; Jakov Gelo, Anđelko Akrap, Ivan Čipin, *Temeljne značajke demografskog razvoja Hrvatske (bilanca 20. stoljeća)*, Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti, Zagreb, 2005.; Alica Wertheimer-Baletić, *Stanovništvo i razvoj*, Mate, Zagreb, 1999.

Grad	2011.	2012.	2013.	2014.	2015.	2016.
Nova Gradiška	127	119	127	125	120	131
Slavonski Brod	596	596	568	539	482	489
Beli Manastir	71	84	96	76	66	61
Belišće	93	93	112	103	89	96
Donji Miholjac	79	101	95	87	85	77
Đakovo	276	311	268	275	235	235
Našice	189	160	169	166	144	146
Osijek	1015	1019	996	918	990	862
Valpovo	116	120	101	96	75	76
Ilok	57	51	39	53	53	45
Otok	70	66	69	58	51	63
Vinkovci	377	376	367	355	335	341
Vukovar	226	247	221	216	207	179
Županja	116	110	82	107	96	86

Izvor: Vitalna statistika, Državni zavod za statistiku (2018)

Tablica 3. Kretanje broja umrlih po gradovima od 2011. do 2016.

Grad	2011.	2012.	2013.	2014.	2015.	2016.
Orahovica	67	89	75	77	62	64
Slatina	170	179	166	160	164	162
Virovitica	250	248	227	210	236	243
Kutjevo	70	68	70	72	80	64
Lipik	99	98	92	98	98	99
Pakrac	125	123	120	130	146	142
Pleternica	155	142	148	122	149	131
Požega	319	324	298	310	306	275
Nova Gradiška	171	186	154	191	198	189
Slavonski Brod	666	677	617	660	729	659
Beli Manastir	143	149	141	136	138	111

Grad	2011.	2012.	2013.	2014.	2015.	2016.
Belišće	124	141	159	127	128	140
Donji Miholjac	120	140	116	127	120	98
Đakovo	322	278	289	338	323	327
Našice	182	189	172	155	185	173
Osijek	1296	1382	1282	1370	1402	1307
Valpovo	141	142	124	133	140	139
Ilok	113	94	102	96	94	104
Otok	79	74	82	94	90	94
Vinkovci	359	359	314	383	418	390
Vukovar	358	392	388	372	433	390
Županja	132	121	131	135	136	112

Izvor: Vitalna statistika, Državni zavod za statistiku (2018)

Tablica 4. Prirodni prirast po gradovima od 2011. do 2016.

Grad	2011.	2012.	2013.	2014.	2015.	2016.	Ukupno
Orahovica	-11	-44	-34	-27	-13	-33	-162
Slatina	-50	-65	-43	-48	-56	-52	-314
Virovitica	-35	-31	-5	0	-38	-60	-169
Kutjevo	-13	-15	-23	-8	-41	-8	-108
Lipik	-41	-32	-37	-44	-42	-47	-243
Pakrac	-44	-41	-57	-65	-74	-70	-351
Pleternica	-59	-28	-50	-16	-40	-44	-237
Požega	-96	-98	-63	-93	-104	-95	-549
Nova Gradiška	-44	-67	-27	-66	-78	-58	-340
Slavonski Brod	-70	-81	-49	-121	-247	-170	-738
Beli Manastir	-72	-65	-45	-60	-72	-50	-364
Belišće	-31	-48	-47	-24	-39	-44	-233
Donji Miholjac	-41	-39	-21	-40	-35	-21	-197
Đakovo	-46	33	-21	-63	-88	-92	-277

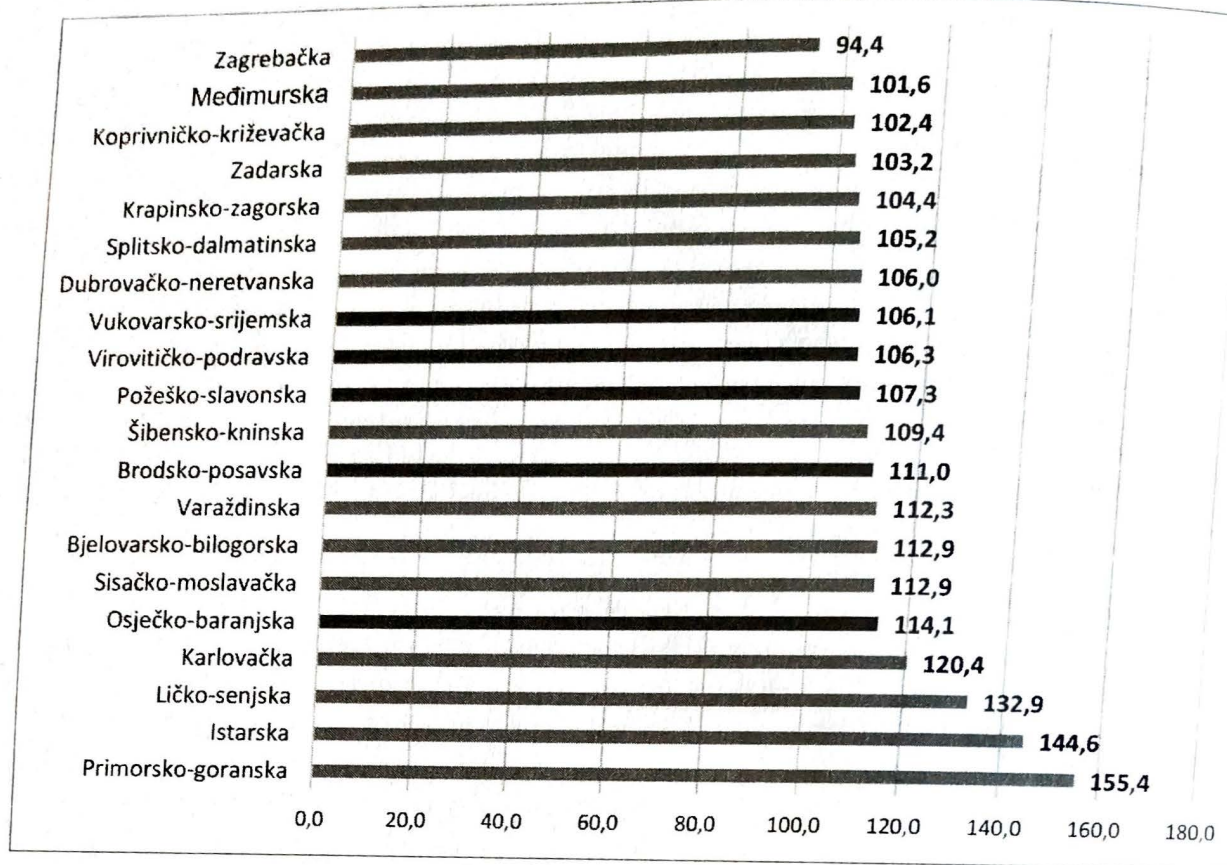
Grad	2011.	2012.	2013.	2014.	2015.	2016.	Ukupno
Našice	7	-29	-3	11	-41	-27	-82
Osijek	-281	-363	-286	-452	-412	-445	-2239
Valpovo	-25	-22	-23	-37	-65	-63	-235
Ilok	-56	-43	-63	-43	-41	-59	-305
Otok	-9	-8	-13	-36	-39	-31	-136
Vinkovci	18	17	53	-28	-83	-49	-72
Vukovar	-132	-145	-167	-156	-226	-211	-1037
Županja	-16	-11	-49	-28	-40	-26	-170

Izvor: autorova obrada, Vitalna statistika, Državni zavod za statistiku (2018)

Zanemariv broj gradova u nekim godinama ostvaruje pozitivan prirodni prirast. Među gradovima u istočnoj Hrvatskoj Vinkovci ostvaruju najbolje pokazatelje vitalne statistike i u šestogodišnjem razdoblju ostvaruju prirodan pad od 72 stanovnika, što je, s obzirom na ukupan broj i usporedo s ostalim gradovima, mnogo bolji pokazatelj.

Dobna ovisnost mjerena pokazateljem indeksa starosti gradova istočne Hrvatske u prosjeku je ili ispod prosjeka indeksa starenja Hrvatske. Ipak, vrijedi napomenuti kako se sve županije i Hrvatska prema tom, a i ostalim pokazateljima dobne strukture, nalaze u dubokoj demografskoj starosti.

Grafikon 1. Indeks starenja gradskog stanovništva
(omjer starog, 65+, i mladog, 0 – 14, stanovništva), 2011.

Izvor: autorova obrada, Popis stanovništva 2011. Državni zavod za statistiku

Aktualno iseljavanje i ograničenja istraživanja

Migracije su jedan od triju osnovnih demografskih procesa. One su mnogo dinamičniji proces od preostalih dvaju – fertiliteta i mortaliteta. Dinamičnost migracija zapravo istraživačima otežava analizu, ali ih ujedno čini zanimljivima i vrijednima za istraživanje. Konkretno, problem dinamike ogleda se u nedostatku i/ili neažurnosti podataka koji prate migraciju. U Hrvatskoj, ali i u drugim zemljama svijeta koje nemaju registar stanovništva ili neki drugi efikasan način praćenja migracija, postoji značajan problem kvantificiranja migracija. Upravo kvantificiranje migracije, a posljedično i kvalitativna (strukturna) analiza migracije ključna je za razumijevanje uzročno-posljedičnih odnosa u procesu migracije i složenih međuodnosa s gospodarstvom i društvom u cjelini.

Migracije su za područje istočne Hrvatske ključan čimbenik u svim demografskim i ekonomskim istraživanjima. Dok je povijesno ovaj prostor bio odredi-

šte doseljenika, od 60-ih godina prošloga stoljeća postaje uglavnom prostor iseljavanja. Iseljavanje je na ovom prostoru konstanta i može ga se podijeliti u nekoliko karakterističnih razdoblja ili valova iseljavanja.

Kako je u radu već navedeno, val iseljavanja nakon 2009. i pogotovo 2013. iz pet slavonskih županija svojim je obujmom postao neizostavan čimbenik u svakoj analizi demografskih kretanja navedenog područja. »Iako su mnogi predviđali umjeren utjecaj, pokazalo se da je ulazak u Europsku Uniju bio značajni moment koji je micanjem, ili barem ublaživanjem, barijera mobilnosti uvelike pospešio odlazak stanovništva u potrazi za boljim životom« (Akrap, Strmota, & Ivanda, 2017.). Upravo je istočna Hrvatska područje koje je ponajviše pogođeno recentnim iseljavanjem. Brojčani prikaz iseljenih po gradovima dan je u tablici 5.

Tablica 5. Godišnji broj odseljenih u inozemstvo po gradovima

Grad	2011.	2012.	2013.	2014.	2015.	Ukupno
Orahovica	29	23	10	36	70	168
Slatina	40	44	54	67	149	354
Virovitica	37	48	47	102	180	414
Kutjevo	15	9	11	46	120	201
Lipik	107	159	38	44	90	438
Pakrac	136	274	45	70	135	660
Pleternica	14	15	26	25	132	212
Požega	65	64	54	89	266	538
Nova Gradiška	30	27	119	102	103	381
Slavonski Brod	119	149	156	291	620	1335
Beli Manastir	46	33	132	87	126	424
Belišće	7	11	3	11	45	77
Donji Miholjac	5	7	22	18	49	101
Đakovo	29	46	45	165	273	558
Našice	11	9	28	69	63	180
Osijek	302	347	345	577	696	2267
Valpovo	11	12	7	17	43	90
Ilok	17	14	22	32	45	130

Grad	2011.	2012.	2013.	2014.	2015.	Ukupno
Otok	14	10	26	62	54	166
Vinkovci	120	87	85	160	284	736
Vukovar	118	125	358	438	291	1330
Županja	139	34	46	110	273	602

Izvor: Državni zavod za statistiku (2018) Migracije

Podatci o vanjskim migracijama Državnog zavoda za statistiku temelje se na podacima Ministarstva unutarnjih poslova koji se vode prema odjavama prebivališta iseljenih, no u realnosti to čini samo dio ukupnog obujma migracije i takvi podatci znatno podcjenjuju realnu emigraciju. Istraživanja demografskih kretanja, projekcije radne snage, stanovništva, analize tržišta rada ne mogu biti znanstveno validni temeljeći se na podacima koji znatno podcjenjuju broj iseljenih te ne uzimaju u obzir socioekonomska obilježja iseljenih. Istraživači se stoga služe raznim neposrednim izvorima poput inozemnih statističkih izvora podataka (najčešće podataka zemalja koje čine odredišta većine hrvatskih iseljenika), domaćih podataka o broju upisane djece u školama i slično. Navedeni podatci, od kojih su neki i uporabljeni u ovom radu daju nam vrlo vrijedne informacije o obujmu i nekim obilježjima iseljenika (dob, spol). Ipak, za potpunu znanstvenu validnost rezultata potrebno je istaknuti kako navedeni podatci sadržavaju i neke nepoznanice ili nisu međusobno usporedivi. Primjerice, neki europski statistički uredi vode evidencije useljenih hrvatskih državljana, dok neki vode evidenciju prema mjestu rođenja. Na taj su način istraživači, među ostalim, uskraćeni za informaciju o tome je li riječ o Hrvatima iz Hrvatske, Bosne i Hercegovine ili možda iz koje druge europske zemlje. Broj upisanih u škole također u pograničnim područjima znatno pod utjecajem stanovništva iz Bosne i Hercegovine. Niz socioekonomskih obilježja iseljenih potpuno je nepoznat – obrazovanje, zaposlenost, zanimanje, obiteljski aranžman.

Zaključak

Model razvoja koji je forsirao ubrzanu industrijalizaciju koja nije temeljena na tržišnim potrebama i koja je praćena ulaganjima u djelatnosti niske dodane vrijednosti (osnovna prerađivačka industrija, tekstilna industrija) pokazao se kao negativan čimbenik demografskog razvoja. Uz iznimku Slavonskog Broda i područja Vinkovci-Županja, gradovi u istočnoj Hrvatskoj ne samo da nisu uspješni

zadržati okolno, seosko stanovništvo (depopulacija od 30 % i više), nego su gubili i vlastito, gradsko stanovništvo.

Prema podacima iz popisa 2011. godine, gradovi istočne Hrvatske, u različitoj mjeri, imaju prosječnu ili iznadprosječnu mladu populaciju u usporedbi s ostatkom Hrvatske. Ipak, potrebno je imati na umu da to nisu pozitivni pokazatelji jer cijela je Hrvatska u procesu depopulacije, a njezino je stanovništvo demografski staro – prema nekim kriterijima, među najstarijim na svijetu. Međutim, od popisa 2011. do danas cijelu je istočnu Hrvatsku zahvatio snažan proces iseljavanja. Definitivni učinci tog iseljavanja vidjet će se, u statističkome smislu, tek na popisu stanovništva 2021., ali su posljedice vidljive i na aktualnim podacima vitalne statistike, odnosno broja živorođenih koji je u znatnom padu. Seosko je stanovništvo već u 70-im i 80-im godinama 20. stoljeća bilo zahvaćeno snažnom emigracijom, a sada i gradsko stanovništvo karakterizira snažna mobilnost, i to uglavnom prema inozemstvu.

Pokazatelji vitalne statistike izrazito su negativni za sve gradove istočne Hrvatske uz eventualnu iznimku grada Vinkovaca. Prirodan prirast uz također negativne pokazatelje mehaničkoga kretanja govori o brzoj i snažnoj ukupnoj depopulaciji.

Recentni pokazatelji prirodnog i mehaničkog kretanja stanovništva pokazuju znatnu varijabilnost među gradovima istočne Hrvatske. Većina manjih i srednjih gradova pokazuje izrazito negativne rezultate obiju sastavnica i upitna je postojanost baze mladoga stanovništva za daljnji razvoj tih gradova i njihova okruženja. Podcjenjivanje broja iseljenih i nepoznavanje strukture iseljenih otežava i onemogućuje detaljnija istraživanja i kreiranje niza javnih politika, pogotovo prema tržištu rada, mladima i obiteljima s djecom.

Prilozi

Tablica 6. Relativan porast (pad) ukupnoga broja stanovnika 2011./1971.

Grad	Rast 1971./2011. (%)
Vukovar	-28,1
Ilok	-24,1
Pakrac	-21,1
Otok	-14,9
Lipik	-11,6
Osijek	-9,2
Nova Gradiška	2,1
Pleternica	6,5
Požega	7,3
Belišće	7,6
Kutjevo	9,9
Vinkovci	10,0
Beli Manastir	11,7
Valpovo	11,7
Virovitica	12,7
Orahovica	16,6
Donji Miholjac	20,7
Đakovo	21,9
Slatina	26,6
Županja	36,4
Našice	36,5
Slavonski Brod	38,3

Izvor: autorova obrada, popisi stanovništva 1971. i 2011.

Tablica 7. Test korelacije, veličina grada
i porast ukupnoga broja stanovnika

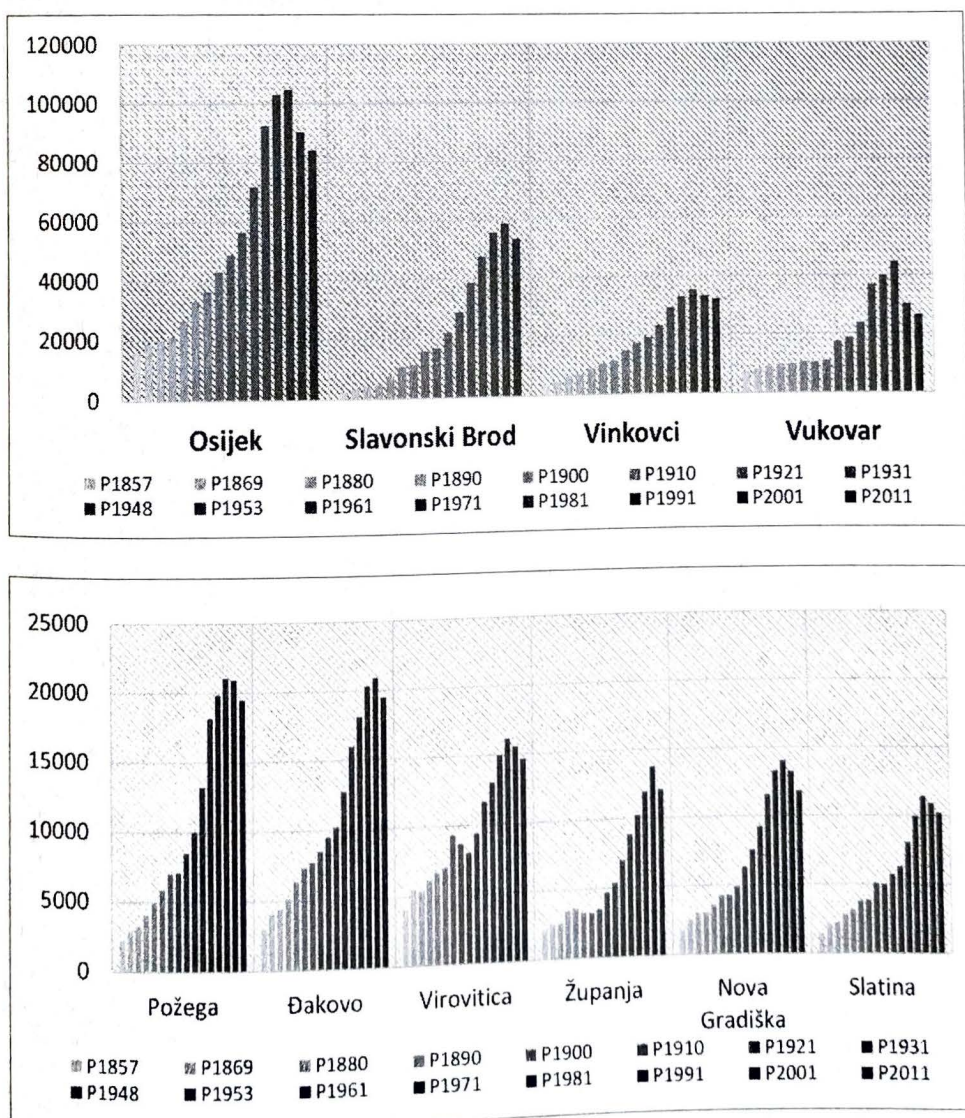
Spearman's rank correlation rho

data: popisi\$P1971 and popisi\$rast71_11 (veličina grada 1971 i relativni porast uk. br. st.)
 $S = 1646$, $p\text{-value} = 0.7547$

alternative hypothesis: true rho is not equal to 0

sample estimates: rho 0.07058159

Grafikon 2. Kretanje ukupnog broja stanovnika u gradskim naseljima
1857. – 2011. (većim od 10 tis. st.)

Izvor: autorova obrada, Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857. – 2001. i Popis stanovništva 2011., Državni zavod za statistiku

Literatura

- Akrap, Anđelko, *Zapošljavanje u inozemstvu i prirodna depopulacija seoskih naselja*, Društvena istraživanja, 2004., str. 675-699.
- Akrap, Anđelko, *Demografski pogled na ulazak Hrvatske u Europsku Uniju*. Hrvatska revija, 2013., str. 15-27.
- Akrap, Anđelko, Strmota, Marin, Ivanda, Krešimir, *Iseljavanje iz Hrvatske od početka 21. stoljeća: uzroci i posljedice*, Hrvatska izvan domovine II, 2017., str. 543-551.
- *Državni zavod za statistiku*. (2018). Dohvaćeno iz Stanovništvo – Vitalna statistika: <https://www.dzs.hr/>
- *Državni zavod za statistiku*. (2018). Dohvaćeno iz Stanovništvo – Migracije: www.dzs.hr
- *Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857. – 2001. (2005.)*. Državni zavod za statistiku.
- *Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine: stanovništvo prema starosti i spolu, po naseljima*. (2013.). Državni zavod za statistiku.
- Rogić, Ivan, Čizmić, Ivan, *Modernizacija u Hrvatskoj i hrvatska odselidba*, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb, 2011.
- Wertheimer-Baletić, Alica, Akrap, Anđelko, *Razvoj stanovništva Vukovarsko-srijemske županije s posebnim osvrtom na ekonomsku strukturu od 1971. do 2001*, u: Društvena istraživanja, 2008. str. 51-75.
- Wickham, Hadley, *ggplot2: Elegant Graphics for Data Analysis*, Springer-Verlag New York, 2009.
- Živić, D. (2007.). Demografske i socijalne odrednice razvoja stanovništva u hrvatskome Podunavlju. *Društvena istraživanja*, str. 431-454.

Krešimir Ivanda

DEMOGRAPHIC TRENDS IN EASTERN CROATIAN TOWNS

S u m m a r y

Demographic trends in the Eastern Croatian cities clearly outline causal relationships between economic development and social changes. The paper analyzes the changes in the urban population of Eastern Croatia and selected demographic characteristics. The basic assumption of the research is that cities after the deagrarization process and accelerated industrialization have quickly taken over the entire developmental focus. The results show the negative consequences of such economic policy. It is demographically manifested through emigration and total depopulation. There are, however, significant differences in the success of this model among cities, which implies different demographic trends in their environments – rural areas and counties. The paper focuses on time series 1971. – 2011. and recent emigration.

Keywords: urban population, rural population, deagrarization, industrialization, emigration